

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Ar metas laidoti magišką realizmą?

2012-03-30

ŽURNALAS: LITERATŪRA IR MENAS

TEMA: Užsienio literatūra

AUTORIUS: Valdas V. Petrauskas

DATA: 2012-03

Ar metas laidoti magišką realizmą?

Valdas V. Petrauskas

Žvilgsniu perbėgdamas per verstines knygas, kuriomis Lietuvos leidyklos lepina (ar veikia) gadina) skaitytojų skonį, iš dalies pritariu Giedrei Kazlauskaitei („Knygų gariūnai“, Šiaurės Atėnai, 2012 02 03), kad jos „neaplopė tinkamai užsienio literatūros spragų“ – daugumos jų ne tik nenorėčiau atsiversti, bet ir paimti į rankas gal dėl to, kad nemažai jų parašyta tarytum ta pačia ranka. Galbūt ne veltui G. Kazlauskaitės minimas Johnas Irvingas („pamaldus Irvingo skaitymas [...] gali sukelti norą parašyti knygą, nes ten tiek daug rašytojo romantizacijos, net technikos“), į literatūrą atėjęs iš vadinamųjų „rašybos kursų“, itin populiarių Šiaurės Amerikos žemyne, kur mokoma „rašybos verslo paslapčių“, nes jeigu, kaip skelbiama, kiekvienas amerikietis gali tapti JAV prezidentu, kodėl kiekvienas amerikietis negalėtų tapti rašytoju? Galimas dalykas, Lietuvos (ir ne vien Lietuvos) leidyklų kaltę nulemia požiūris į literatūrą kaip į verslą, bent jau masinės gamybos verslą, greitąjį maistą, prie kurio ilgainiui galima pripratinti neatsparių receptorių vartotojus, įdiegiant jiems patyrusių vadybininkų sukurptą „skonį“.

Laimė, „rašybos verslo“ cechai dar nėra taip plačiai paplitę Lotynų Amerikoje, nuo seno statančioje šerį prieš „didžiuosius brolius“ iš šiaurės, tvirtai pasiryžusius visose srityse mokyti neišmanėlius „greitojo maisto paslapčių“. Pietiečiai, nors ir karštesnio temperamento, labai kruopščiai ir, ko gero, neklystamai atsirenka sektinus pavyzdžius, sprendžiant iš chrestomatinių kai kurių autorių (J. L. Borgesas, J. Cortázaras, C. Fuentesas ir kt.) pasisakymų. Vienas jų – 2011 metų kelių literatūros premijų laureatas, Argentinos rašytojas Ricardo Emilio Piglia Renzis (1941). „Pradedi skaityti Fitzgeraldą, paskui Faulknerį ir neilgai trukus atrandi Hammettą ir Davidą Goodisą“, – prisipažįsta jis kalbėdamas apie Šiaurės Amerikos rašytojus, kuriuos galėtų laikyti savo autoritetais, bet vis dėlto didesnės įtakos turėję „Kafka, Musilis ir, savaime

suprantama, geriausioji Argentinos literatūra“. Be to, ir kritika pripažįsta, kad „šiandien Piglia nebūtų tas, kas yra, jei nebūtų žvalgęsis į Borgesą. Taip pat į Kafką, Gombrowiczių, Robertą Arltą, Pavesę, Scottą Fitzgeraldą, Onettį, Hemingway'ų ir, be abejo, Faulknerį“.

Mano dėmesį ypatingu stiliumi ir meninės raiškos priemonėmis Ricardo'as Piglia patraukė pirmąja apsakymų knyga „Jaulario“ („Narvynas“), 1967 m. pelniusia vieną iš Casa de las Américas premijų, kurią vėliau išleido kitu pavadinimu „La invasión“ („Įsiveržimas“): autorius, pasak rašytojo, privalo būti ir redaktorius, ir korektorius, ir – svarbiausia – skaitytojas, dar vienas patikėtinis, nes „teksto taisymas“ – tai „utopinis skaitymas“, toks pat begalinis kaip ir paties kūrinio rašymas.

2011 m. pasirodęs romanas „El blanco Nocturno“ („Nakties taikinyš“) pelnė tris svarbias premijas vieną po kitos: Hammeto, skiriamą geriausiems metų detektyvams, Ispanijos Kritikos ir Romulo Gallegoso, 1964 m. Venesuelos Respublikos Prezidento Raulio Leonio įsteigtą tarptautinę romano premiją (100 000 eurų), kuri pirmąsyk buvo įteikta 1967 m. Peru rašytojui Mario Vargasui Llosai, o 1972 m. Gabrieliui Garcíai Marquezui, dviem jaunystės bičiuliams, vėliau tapusiems mirtiniais priešais, kai išsiskyrė jų pažiūros: išvydęs pragaištingą jų mecenato Fidelio Castro politiką, vienas pasuko į dešinę, o kitas liko ištikimas revoliucinei Kubai. Romulo Gallegoso premija pagerbti išryškinti Lotynų Amerikos ir Ispanijos autoriai, kai kurie žinomi ir lietuvių kalba: Carlosas Fuentesas (1977), Arturo Usclaras Pietris (1991), Roberto Bolaño (1999), Elena Poniatowska (2007) ir kiti.

„Nakties taikinyš“ – ketvirtas Ricardo Piglios romanas, kaip ir dauguma jo kūrinių, parašytas detektyvo forma su magiškojo realizmo ir fantastikos elementais (mėgstama J. L. Borgeso ir Adolfo Bioy Casareso, Felisberto Hernandezo ir Horacio Quirogos pasakojimo forma). Mažame miestelyje, Buenos Airių provincijoje, Argentinos lygumose, vadinamosiose pampose, įvyksta nusikaltimas, visiškai neįprastas vietos sąlygomis: gaučai (lygumų gyventojai, Šiaurės Amerikos kaubojų prototipas) paprastai kovoja peiliais (tipiškas pavyzdys – J. L. Borgeso apsakymas „Pietūs“), nešališkai stebint aplinkiniams. Žūva ne vietinis, bet atvykėlis, Puerto Riko gyventojas Duranas, prikaustantis dėmesį jau nuo pirmųjų eilučių: „Tonis Duranas, nuotykių ieškotojas ir profesionalus lošėjas, pastebėjo puikią progą kirsti koziriu, kai susidūrė su seserimis Beladona.“ Susipažinęs su seserimis dvynėmis Ada ir Sofija, turtingų tėvų dukromis, atvykusiomis į Atlantik Sitį (JAV), labai greitai su jomis susidraugauja ir sukuria jaukų „sekso (ne meilės) trio“, o kai viena seserų pasitraukia, Tonis tęsia šią istoriją su kita, Ada, jau gimtajame seserų miestelyje, kur jį ištinka mirtis. Ir tuomet, kaip ir beveik visuose rašytojo romanuose, pasirodo seklys Emilio Renzis, paslaptinęs *alter ego*, savo dienoraščiuose fiksuojantis įvykių eigą ir pasvarstymus. „Man pačiam labai patinka dienoraščiai, vėliau juose galima surasti būsimiems kūriniams pravarčių minčių“, – pripažįsta autorius, tačiau, prašomas paaiškinti, ką galėtų reikšti romano pavadinimas, rašytojas, kaip paprastai, stengiasi išvengti tiesioginio atsakymo, jo žodžiais tariant, „pavadinimai – tai metaforos arba mįslės, todėl geriau nedera nieko aiškinti, kol neatėjo laikas“. Klausiamas, kodėl skaitytojams šio romano teko laukti trylika metų, autorius aiškina, kad visada rašo neskubėdamas, paprastai keletą variantų, brandina kūrinį, kol jis galutinai subręsta: „Istorija keičiasi, bet personažai lieka tie patys, tiesa, kartais persikelia į kitą vietovę, bet visada išsaugo pirmąjį vardą.“

Nacionalinė

Nacionalinę romano premiją (El Premio Nacional de Narrativa) skiria Ispanijos kultūros ministerija (20 000 eurų) daugiausia Ispanijos rašytojams (išimtis: 1998 m. Peru rašytojas Alfredo Bryce Echenique). Kai kurie jų (Camilo José Cela, Luisas Goytisolo, Miguelis Delibesas) pažįstami lietuvių skaitytojams nebent iš senesnių vertimų (beje, daugelis versti ne iš ispanų, bet rusų kalbos) – gaila, kad šiuo metu verčiama atsižvelgiant ne į meninę vertę, bet į „perkamiausių knygų dešimtukus“ ir tariamą „skaitytojų atranką“. Žiuri, sudaryta iš Ispanijos, Galisijos, Katalonijos ir Baskų krašto autoritetingiausių literatūros atstovų, pasirinko Marcosa Giralto Torrente's romaną „Gyvenimo metas“ („Tiempo de vida“). Marcosas Giralto Torrente (1968), Madrido universitete apgynęs filosofijos magistro disertaciją, kelių romanų ir apsakymų rinkinių autorius, jau yra pelnęs keletą šalies ir tarptautinių literatūros premijų.

Naujausioje knygoje „Gyvenimo metas“ rašytojas vėl imasi ankstesniuose kūrinuose gvildentos temos, kuri dabar užima centrinę vietą – gaivališkų santykių su tėvu, įžymiu dailininku Chuanu Giralto (Juan Giralto), dėstydamas seną kaip pasaulis tragediją: tėvų ir vaikų problemą, vaikų antipatiją tėvams ir atvirkščiai. Šiuo atveju keliami mintis, kad tėvas ne tik nesugeba suprasti savo vaikų, bet, kaip ir knygos personažas, dėl vienos ar kitos priežasties nemylėdamas sūnaus, stengiasi nusikratyti jo draugijos. Tokią skaudžią ir drąsiai išpažintį, kai sūnus ne tiek stengiasi suvesti sąskaitas su tėvu, kiek „atverti širdį“, teko išgirsti nebent skaitant Philipo Rotho „Paveldą“ ar Paulo Austero „Vienatvės išradimą“, tačiau Ch. Giralto gaivališkai išlieja pagiežą ir apmaudą, šaltai ir preciziškai tarytum skalpeliu preparuoja savo santykius, su įsiūčiu ir kartėliu piešia kiekvieno žmogaus gyvenime svarbų tėvo paveikslą. Skausmo ir užuojautos kupina širdimi gilindamasis į jūdviejų gyvenimo istoriją, jis stengiasi suprasti tėvą, jį užjausti, gyventi toliau be pykčio, kad šis neliktų kaip paveldas...

Kritikų nuomone, tokią knygą itin verta perskaityti tiems, kurie turi dvasinio lygmens problemų ir ketina kreiptis į psichologą: ji gali padėti patyrusiems netektį gyvenime, atverti akis tiems, kurie nesuvokia savo kaltės, pašlijus arba nutrūkus santykiams su artimaisiais. Tai lyg psichoterapijos vadovas, ypač pravartus vidinių ir išorinių prieštaravimų draskomoje visuomenėje.

Casa de las Americas

Ir argentinietis Ricardo Emilio Piglia Renzis, ir ispanas Marcosas Giralto Torrente drauge su čiliečiu Álvaro Vizama, meksikiete Ofra Alarcón ir kubiečiu Arturo Fontaine'u atsidūrė Casa de las Americas premijos (17 500 eurų) finalistų sąrašė, tačiau žiuri, sudaryta tik iš rašytojų, pasirinko kubiečio Arturo Fontaine'o (1952) romaną „Dvilypis gyvenimas“ („La vida doble“), kurio dėmesio centre – trijų moterų, aktyvių pasipriešinimo grupės narių, likimas Pinočeto diktatūros metais, jų kraupi psichologinė metamorfozė, beveik nepastebimas perėjimas į kitą barikadų pusę. „Rašiau šį romaną, stengdamasis atsakyti į klausimą, kodėl taip atsitiko, ir knygos pabaigoje supratau, kad nesugebėjau rasti atsakymo“, – prisipažįsta autorius, atsidėkodamas už garbingą įvertinimą ir stebėdamasis, kad Čilėje romanas atliko katalizatoriaus vaidmenį: skaitytojai taip įsijautė į kūrinį, jog patys pradėjo pasakoti tai, ką patyrė diktatūros metais.

Šį romaną būtų pravartu išleisti Lietuvoje, nes čia itin mėgsta savo prisiminimus leisti tie, kurie „visą gyvenimą dirbo Lietuvai“, niekieno neraginami nei verčiami aktyviai talkinti komunistinei diktatūrai. Labai juokinga buvo stebėti, kaip komunizmo šaukliai ir laisvos minties slopintojai, reikalavę garbinti „partiją ir vyriausybę“, vieną gražią dieną staiga virto Sąjūdžio aktyvistais, o „istorinės klaidos“ autoriai – „tikraisiais patriotais“. „Dvilypio gyvenimo“ autorius prisipažįsta nesugebėjęs atsakyti į klausimą, kodėl vyksta toks virsmas, bet savo knyga duoda tiesioginį atsakymą: žmonės, pasiduodantys tokiai metamorfozei, iš prigimties turi tokį polinkį, itin stiprų „chameleono kompleksą“ ir visada pasirenkę perbėgti iš vienos partijos į kitą, iš vienos stovyklos į kitą, užuodę asmeninę naudą. Pavyzdžių nereikėtų toli ieškoti.

Biblioteca Breve

Biblioteca Breve premija (30 000 eurų), Ispanijos leidyklos Seix Barral įsteigta 1958 m. skatinti jaunus rašytojus įsijungti į šiuolaikinės Europos literatūros atnaujinimo procesą, įteikiama metų pradžioje. Ja pagerbti tokie įžymūs Ispanijos ir Lotynų Amerikos rašytojai kaip Luisas Goystisolo (1958), Mario Vargas Llosa (1962), Carlosas Fuentesas (1967), Juanas Benetas (1969). 1973–1998 m. premija nebuvo teikiama. 2011 m. ją pelnė Meksikos rašytoja Elena Poniatowska už romaną „Leonora“, o 2012 m. (premią skiriama metų pradžioje) – Ispanijos rašytojas Javieras Calvo (1973) už romaną „Kabantis sodas“ („El jardín colgante“). Elena Poniatowska, Lenkijos karaliaus Stanislovo II Poniatovskio tiesioginio įpėdinio Jeano Josepho Evremondo Sperry Poniatovskio duktė, kunigaikštystė Hélène Elizabeth Louise Amélie Paula Dolores Poniatowska Amor (1932) – viena žymiausių Meksikos rašytojų, daugelio literatūros premijų laureatė, Prancūzijos Garbės Legiono Kryžiaus kavalerė, kai kurios jos knygos išverstos į daugumą Europos kalbų (išskyrus lietuvių). Romanu „Leonora“ E. Poniatowska pagerbė savo seną draugę, su kuria bendravo daugiau nei penkiasdešimt metų – Leonorą Carrington, anglų kilmės dailininkę ir rašytoją surrealistę, gyvenusią Meksikoje nuo 1942 metų. Romanas įdomus jau vien tuo, kad jame be jokių įmantrybių dėstomas be galo turiningas, pilnas įvairių pavojų ir nuotykių Leonoros Carrington gyvenimas. Gimusi Anglijoje, turtingų tėvų šeimoje, Leonora nuo mažens pasižymi nepriklausomu charakteriu, išmetama iš kelių mokyklų už nepaklusnumą, jau dešimties metų aplanko pirmąją surrealistų parodą Paryžiuje, susipažįsta su P. Eluard'u, studijuoja dailę Florencijoje... 1936 m. Londono Tarptautinėje surrealistų parodoje pamačiusi Maxo Ernsto paveikslus, Leonora susipažįsta su juo 1937 m. ir drauge išvyksta į Paryžių, kur dailininkas tuojau pat išsiskiria su savo žmona. Prasidėjus karui, M. Ernstą suima prancūzų policija kaip „pavojingą svetimšalį“ ir tik P. Eluard'o dėka jis išėina į laisvę, bet vokiečių okupacijos metais pakliūva į gestapo nagus ir, menų rėmėjos Peggy Guggenheim padedamas, pabėga į Jungtines Valstijas. Tuo metu Eleonora bėga į Madridą, vėliau į Lisaboną, ten išteka už Picasso draugo, Meksikos diplomato Renato Leduco, kad galėtų išvykti iš Europos.

„Rašau, kaip Dievas duoda, – prisipažįsta rašytoja laikraščio El País žurnalistinei Pablui Ordozui. – Darau, ką galiu. Rėmiausi jos pasakojimais... Kiekvienoje Carrington knygoje gausu jos asmeninio gyvenimo. Taigi nėra nieko paprasčiau, kaip imti ištisus gabalus ir terpti į savo romaną. Tai ir darau, ir darau, džiaugdama visa širdimi.“

2012 m. Biblioteca Breve laureatas barselonietis Javieras Calvo teigia romane „Kabantis sodas“ („El jardín colgante“) bandęs perteikti ispanų „apokalipsines

nuotaikas“, sukilusias 2011 metais, kuriuos autorius vadina „pačiais nenusakomiausiais mūsų gyvenime“. Jo romanas, meistriškai nuaustas įvairių žanrų audinys, kuriame glaudžiai susipynusios detektyvo ir šnipų romano gijos, giedru humoru trykštanti politinė satyra. Neprilygstamas slaptasis agentas Aristidas Leo, kaip paprastai, lydima ištikimojo Melitono Murijos, gauna užduotį išismelkti į kraštutinių kairiųjų teroristinę grupuotę, bergždžiai gaudomą šnipinėjimo ir kovos prieš šnipinėjimą tinklais, kai tuo tarpu visa Ispanija, simbolinė ir metaforiška, apimta siaubo, laukia neišvengiamo meteorito susidūrimo su Žeme. Pagaliau meteoritas krinta Katalonijoje, pakeisdamas visą Ispanijos kraštovaizdį: iš pradžių ima lyti pelenais, paskui praplumpa liūtys, kyla potvyniai, gresia pavojai visai augmenijai ir gyvūnijai, nyksta kai kurios rūšys. Tačiau pagrindinis dėmesys krypta į vyriausybės slaptąsias tarnybas, kovojančias su teroristine komunistų partijos organizacija. Autorius kuria ištisa galeriją dvigubų agentų, politikų ir pareigūnų, kiekvieną akimirką pasirengusių bet ką išduoti ir parsiduoti, personažų, šmėkščiojančių ir Lietuvos politiniame gyvenime.

Alfaguara

Alfaguaros romano premiją (El Premio Alfaguara de Novela), to paties pavadinimo leidyklos įsteigtą 1965 m., 2011 m. pelnė Kolumbijos rašytojas Juanas Gabrielis Vásquezas (1973) už romaną „Krintančių daiktų griausmas“ („El ruido de la cosas al caer“). J. G. Vásquezas, trijų romanų autorius, prisipažįsta daug ko išmokęs iš garsiojo tėvynainio Gabrielio Garcíos Márquezo, tačiau savo kūryboje atsižada magiškojo realizmo. „Noriu pamiršti visą tą nuobodžią pasaką apie Lotynų Ameriką kaip magiškąją, arba stebuklingąją, žemyną, – pareiškė jis, kalbėdamas apie romaną „Slaptoji Kostaguanos istorija“. – Mano romane tikrovė neturi ribų, bet mūsų šalyje iš tikrųjų neturi ribų mūsų istorijos ir politikos smurtas ir žiaurumas. Aš užaugau su „Šimtu metų vienatvės“ ir galiu prisipažinti, kad paauglystės metais šis romanas turėjo gana daug įtakos mano pašaukimui, tačiau, man regis, tame romane kuo mažiausiai reikšmės turi magiškasis realizmas. (...) Jo svarbą nulemia žudynės bananų plantacijose arba XIX a. pabaigos pilietiniai karai, o ne geltonos plaštakės ar kiaulės uodegos. (...) Savo romane bandžiau papasakoti XIX a. Kolumbijos istoriją visiškai skirtingu raktu ir, ko gero, visiškai kitaip, nei mano tėvynainiai ligi šiol buvo įpratę skaityti.“

J. G. Vásquezas, naudodamasis savo literatūriniu metodu – „atspindžio realizmu“, gilinaisi į šalies praeitį per dviejų giminių gyvenimą, kurį itin skaudžiai paliečia narkotikų prekyba. „Krintančių daiktų griausmas“ atskleidžia tragediją kartos, patyrusios narkotikų prekybos smurtą ir siaubą, kai nusikaltėlių gaujos kariavo su valstybe, kariuomenė su gaujomis ir „partizanais“, kai viešpatavo įteisintas karinis smurtas. Dešimt metų tęsėsi tas košmaras, sunkiai suvokiamas kitose šalyse, kol pagaliau nusiūgo. Tačiau liko baimė, pūliuojanti žaizda Kolumbijos kūne, liko „krintančių daiktų griausmas“, kai atrodo, jog nebėra saugios vietos, kur galėtum pasislėpti, jog kiekvieną akimirką tave gali sutraiškyti griausmingai krintančio lėktuvo nuolaužos.

Iš Alfaguaros premiją pelniusiuju lietuvių kalba pasirodė vienintelis ispanų rašytojo Luiso Leante's romanas „Myliu tave be galo“ (2007; „Mira si yo te querré“).

J. G. Vásquezas be reikalo laidoja magišką realizmą. Kažką panašaus į „atspindžio realizmą“ jau skelbė É. Zola ir broliai Goncourt'ai. Magiškasis realizmas sietinas anaiptol ne vien su G. G. Márquezo vardu. Pirmasis jo garsintojas italas Massimo Bontempellis Paryžiuje bendravo su Venesuelos rašytoju Arturo Uslaru Pietriu ir Kubos rašytoju Alejo Carpentieru, o Argentinoje Jorge Luisas Borgesas savo pirmajame magiškojo realizmo kūrinyje „Visuotinė niekšybės istorija“ („Historia universal de la infamia“, 1935) skatino Lotynų Amerikos rašytojus jį plėtoti.